

ÉRTÉK, REND, ÉRTÉKREND

A keresztyén pedagógusokkal szemben támasztott minőségi és etikai elvárások valamint azok kodifikációs problémái

(tézisfüzet)

Témavezető:

Dr. Csáki-Hatalovics Gyula Balázs Ph.D.
egyetemi docens

Készítette:

Szontagh Pál Iván
DG2H95

Károli Gáspár Református Egyetem

Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter CSc

Budapest, 2018.

Tartalom

1. Hipotézisek.....	2
2. Keresztyén pedagógusokkal szemben támasztott elvárások	4
3. Az etikai normák és a jogrendszer viszonya	7
4. Keresztyén (protestáns) hivatásetika	9
5. Az etikai kódexek.....	11
6. Pedagógus etika.....	13
7. A pedagógusok körében végzett kérdőíves felmérés elemzése.....	14
8. Összegzés	17
A jelölt témához kapcsolódó szakmai munkássága	20

Értekezésünk tárgya a keresztyén pedagógusokra irányuló minőségi és etikai elvárások valamint azok jogi kodifikálhatóságának vizsgálata. Meggyőződésünk, hogy a pedagógushivatással szemben támasztott komplex elvárás-rendszer érdemben csak akkor vizsgálható, ha figyelembe vesszük a keresztyén pedagógusokkal kapcsolatos sokoldalú elvárásokat, a pedagógus minősítés és a pedagógus etika nemzetközi kontextusát és történelmi dimenzióit is. Dolgozatunkban igyekeztünk ezt a nagyon gazdag, sok gondolati és kutatási elágazási pontot kínáló témakört több oldalról megvilágítani.

1. Hipotézisek

Az elmélet és a gyakorlat, az írott és íratlan etikai szabályok betartása és megélése különösen fontos keresztyén identitásunk szempontjából. A keresztyén pedagógusokkal szemben támasztott elvárások kapcsán különös figyelmet fordítottunk a bibliai tanítás, az etikailag elvárt magatartás és a gyakorlati cselekvés összhangjának vizsgálatára.

Többdimenziós kutatásunk több tudományterületre és a pedagógus hivatásetika szabályozásának számos aspektusára kiterjed. Éppen ezért a kutatás elején több, az egyes kutatási irányokra vonatkozó hipotézist állítottunk fel.

Kutatásunkban elsőként a pedagógussal szemben megfogalmazott szakmai-minőségi elvárásokat vizsgáljuk. A kérdés nemzetközi és hazai elméletének és gyakorlatának **szinkrón áttekintése** során külön hangsúlyt fektetünk a keresztyén nevelés-oktatás terén

elvárt kompetenciákra. Ezzel kapcsolatban a **kvalitatív szövegelemzés** módszerével vizsgáljuk a Szentírás nevelőkre vonatkozatható útmutatásai és a 21. századi pedagógusokra vonatkozó világi előírások, a képzési és kimeneti követelményekben és a pedagógus előmeneteli rendszer szabályozásában alkalmazott pedagógus kompetenciák összhangját.

Első hipotézisünk, hogy a magyar oktatásirányítás jogilag megfogalmazott szabályrendszerében a minőségi elvárások összhangban állnak a bibliai (elsősorban újszövetségi) morális tanításokkal.

Kutatásunkban kiemelten foglalkozunk a pedagógus hivatás és a hivatásetika (protestáns) keresztyén dimenzióival. A pedagógusokra vonatkozó hivatásetikai elvárásokat a nemzetközi és hazai gyakorlatban alkalmazott etikai kódexek megfogalmazásain keresztül vizsgáljuk, **kérdőíves kutatással** felmérve a pedagógusok szabálykövetési hajlandóságát és etikai értékítéleteit. Kutatásunk előfeltevésekor többek között Paul Ricoeur elméletéből indultunk ki, mely szerint „azok a konfliktusok, amelyek a normák konkrét helyzetekre alkalmazásából fakadnak, az erkölcsi normákról az etikai célkitűzésre való visszatérést javasolják.”¹ Más szavakkal megfogalmazva: az etikai konfliktushelyzetekben nem a kodifikált erkölcsi szabályok, hanem a belsővé tett transzcendens etikai célkitűzések adnak eligazítást.

Második hipotézisünk, hogy a pedagógus hivatásetika írott szabályrendszerei esetén a pedagógusok a szabályalkotásban szigorúbbak, a gyakorlat-közeli kérdések eseti megítélésében megengedőbbek etikai ítéletükben.

A pedagógus hivatás (és általában a közszolgálat) jogi és etikai szabályozásának viszonyrendszerét a vonatkozó **szakirodalom feldolgozásával**, valamint a hazai jogalkotási gyakorlat **diakrón vizsgálatával** tekintjük át. Mivel a hazai közoktatási joganyagban az etikai kérdések a legutóbbi időkig csak áttételesen szabályozottak, ezért elsősorban a pedagógusok jogait és kötelességeit le- és előíró jogszabályi helyeket vesszük számba.

Előzetes feltételezésünk az, hogy a szekularizálódó társadalomban a közösségi erkölcsi alaplapelvek mögül egyre inkább kikopik a közmegegyezés. **Harmadik hipotézisünk szerint erre a jelenségre a jogalkotók egyre inkább az etikai elvárásoknak a**

¹ Ricoeur, Paul: Etika és morál, fordította: Karasszon István, *Theologiai Szemle* 1991/1., 3.

jogszabályokba való beépítésével reagálnak, amelyek lehetővé teszik az erkölcsi vétségek jogi szankcionálását is.

2. Keresztyén pedagógusokkal szemben támasztott elvárások

A keresztyénség és az oktatási viszonyok vizsgálatában feltétlenül tisztáznunk kellett kiindulási pontunkat, hogy tudniillik mit értünk keresztyén pedagógia alatt. A keresztyén pedagógia alapja a bibliai emberkép. Az ember Isten (eltorzult) képe, s ezen torzulás helyreállításában Isten embereket (pedagógusokat) használ fel teremtő szándéka eszközeként. Éppen ezért a keresztyén pedagógia nem lehet emberközpontú, hanem csakis Isten-központú, értékközvetítő pedagógia.

Az oktatás célja, hogy hozzájáruljon a diák fejlődéséhez, „hogy önálló, Isten szavát szolgáló személyiség váljon belőle, hogy képes és kész legyen arra, hogy a neki adatott tehetséggel szolgálja az Úr dicsőségét, az egyház, a család és minden társadalmi szervezet javát és fejlődését, ahová az Úr őt szólítja.”²

Szenczi Árpád szerint: „A keresztyén intézmény és valamely más fenntartó által működtetett intézmény között a lelki karakterben van a különbség, s ez meghatározza a nevelés szellemiségét.”³

A keresztyén pedagógiát semmiképpen nem tekinthetjük egy lezárt, a múlt századokban megfogalmazott neveléstudományi elméletnek. Az alapvetések, a célok és feladatok változatlanok ugyan, „ám szükséges a kor igényeire, társadalmi és emberi valóságára reagálva megtalálni azokat az eszközöket, formákat és módszereket, amelyekkel az adott időszakban és helyen hatékonyan megvalósíthatóak a keresztyén nevelés céljai”⁴.

A pedagógussá válás folyamata olyan kölcsönhatások sorozata, amelyben több pszichikus képződmény egymásra hatásával kell számolnunk. „A pedagógia kénytelen egyszerre dolgozni az általános és a különös kategóriájával. Az általános szinten leginkább az adott kor, az adott társadalom igényei határozzák meg, mint elméletrendszer. A különös szintjén

² Kalkman, Bert, De Kool, Rieke és Roeleveld, Evert: *A keresztyén pedagógia esszenciája*, fordította: Pusztai Gábor, RPI-OGO-Driestar Educatief, 2012., 20-21.

³ Szenczi Árpád: Az intézményes professzionális nevelés elsődleges funkciója, in Sepsi Enikő (szerk.): *Tudomány és etika. Studia Caroliensia 2012.*, Budapest, KRE-L'Harmattan, 2013., 305.

⁴ Fülöpné Erdő Mária: A keresztyén nevelés – Sajátosságok – Feladatok – Kihívások, *Katolikus Pedagógia*, 2013/1-2., 8.

pedig az individuum(ok)ra irányuló, közvetlen hatásrendszer, mint alkalmazott tudomány.”⁵
Ebből következően a pedagógusokra irányuló elvárások is nagyon különbözőek lehetnek, így nehezen megfogalmazhatók, és különösen nehezen szabályozhatók formálisan.

A pedagógusokkal szemben támasztott szakmai elvárások rendszerét elsősorban az egyes országokban alkalmazott tanári kompetencia-elvárásokban érhetjük tetten. Különösen fontosak ezek az elvárás-rendszerek a pedagógia, mint hivatás megítélése szempontjából, hiszen „minden professzió alapvető ismérve, hogy gyakorló speciális tudás birtokosai. (...) Ezért a szakma sztenderdjeinek, vagyis annak a megfogalmazása, hogy egy tanárnak mit kell tudnia és mit kell tudnia megcsinálnia, fontos lépés a professzióvá válás útján.”⁶

Bár a pedagógusokkal szembeni elvárások egyidősek a szervezett oktatással, komplex, jogszabályba foglalt szabályaik elkészítése azonban sokáig váratott magára Magyarországon.

A hazai pedagógusminősítési rendszer kidolgozását – melyben szakértőként az értekezés szerzője is részt vett – a nemzetközi tapasztalatok feltáró vizsgálata előzte meg⁷, amely alapján ki lehetett dolgozni a magyar köznevelés és pedagógiai kultúra számára leginkább célravezető minősítési sztenderdeket.

A magyarországi törekvésekben a pályamodell kialakítása és a kompetenciaszintek (sztenderdek) leírása szoros kapcsolatban állt, melynek célja egy olyan longitudinális és koherens rendszer megteremtése, amely alapot szolgáltat a pedagógusoknak az önfejlesztésre, a képző intézeteknek a képzés tartalmi és formai elemeinek a megtervezésére, a minősítési rendszer megfelelő működésére.

A pedagógusok előmeneteli rendszeréről és a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény köznevelési intézményekben történő végrehajtásáról szóló **326/2013**

⁵ Bugán Antal: Pedagógia, pszichológia és társadalom, in Bagdy Emőke (szerk.): *A pedagógus hivatáspolitikája*, Debrecen, KLTE, 1997., 12.

⁶ Kimmel Magdolna: Felvételi követelmények és sztenderdekre alapozott teljesítménymérés az amerikai tanárképzésben és tanári előmenetelben, in Bikics Gabriella et al.: *Tanári pályaalakítás – kompetenciák – sztenderdek Nemzetközi áttekintés*, Eger, EKF, 2011., 281.

⁷ Itt és az értekezés további részében felhasználjuk az Antalné et al.: *Útmutó...* című kiadvány harmadik, javított változatát. Mivel az Útmutó első és második korrekciójában szerzőtársként vettünk részt, külső hivatkozásként csak a beazonosíthatóság szempontjából jelentős pontok pontos forrásmegjelölését jelezzük.

(VIII.30.) Korm. rendelet a képzési és kimeneti követelményeket figyelembe véve határozza meg a pedagóguskompetenciákat.

A nemzetközi összehasonlítás és a magyar szabályozás is egyértelműen a pedagógusok kiterjesztett szerepelvárása felé mutat. Míg a korábbi korszakokban többé-kevésbé a külső körülmények (tanterv, módszer, taneszköz stb.) által korlátozott szerepfelfogás volt a jellemző, addig napjainkra egyértelművé vált, hogy a társadalmi és szakmai közeggel való együttműködés és a szakmai fejlődésért vállalt egyéni felelősségvállalás és elköteleződés is része a pedagógus szerepelvárásának⁸. Ez a jelenség természetesen együtt jár a formális ellenőrzés nehezebbé válásával, és a személyes szakmai ellenőrzés és fejlesztő értékelés szükségszerűségével is.

Szakirodalmi kutatásaink alapján kimondható, hogy a keresztyén pedagógus minősítésében, megítélésében is érvényesek a **326/2013 (VIII.30.) Kormányrendeletben** megfogalmazott pedagógus kompetenciák és az azokhoz tartozó indikátorok.

A hivatásra való alkalmasság keresztyén értelmezését az Újszövetség így fogalmazza meg: *„Nem mintha önmagunktól, mintegy a magunk erejéből volnánk alkalmasak arra, hogy bármit is megítéljünk; ellenkezőleg, a mi alkalmasságunk Istentől van. Ő tett alkalmassá minket arra, hogy az új szövetség szolgálói legyünk”* (2Kor 3,5-6.)⁹

A kompetenciaalapú értékelésben ez így fogalmazódik meg: „A tanári, pedagógusi (vagy pedagógiai) kompetenciák azoknak a pszichikus képződményeknek, a tudásnak, az attitűdöknek és a képességeknek az összességét jelentik, amelyek alkalmassá teszik a pedagógusokat arra, hogy tevékenységüket eredményesen elláthassák.”¹⁰

Értekezésünk a nyolc pedagóguskompetenciát vizsgálja abból a szempontból, hogy mennyiben vonatkoztathatók azok a bibliai alapokon álló, keresztyén pedagógus értékelésére, megfeleltethetők-e az egyes kompetenciák a Szentírásnak.

⁸ Hoyle, E. Megarry, J. (szerk.): *World Yearbook of Education 1980: Professional development of teachers*, London, Kogan Page, 1980.

⁹ erről bővebben: Kodácsy Tamás: Tehetség és kompetencia a Bibliában, *Magyar Református Nevelés* XI. évfolyam 3. szám, 2-10.

¹⁰ Kotschy Beáta (szerk.): *A pedagógussá válás és a szakmai fejlődés sztenderdjei*, Eger, 2011., http://www.epednet.ektf.hu/eredmenyek/a_pedagogussa_valas_es_a_szakmai_fejlodes_sztenderdjei.pdf (utolsó letöltés 2016.09.16.), 5.

Részletes elemzésünk igazolja, hogy a keresztyén nevelés nem különálló pedagógus kompetencia, a speciális keresztyén pedagógusi ismérvek megjelennek az általánosan elfogadott kompetenciaterületeken belül is.

3. Az etikai normák és a jogrendszer viszonya

A jogtól részben vagy egészben elváló erkölcsi szabályok nem túlságosan régi keletűek. A társadalom életét keret közé fogó nagy normarendszerek (vallás, erkölcs, jog) a 18. század második feléig nem váltak élesen külön. A korábbi korszakokban a társadalomban széles körűen elfogadott erkölcsi szabályokat nagyfokú önkéntes normakövetés jellemezte. Antalóczy Péter és Birher Nándor megállapítása szerint az utóbbi időben meggyengülni látszik a jog és a vallás szigorúan hierarchikus rendszereibe vetett hit. „Az emberek felismerik az állam, a jog, vagy éppen a vallás dinamikus jellegét, azaz azt az állandóan változó kapcsolathálót, amelyik meghatározza a rendszerek fejlődési irányát. Ezt a dinamizmust azonban gyakran – tévesen – bizonytalanságnak tekintik, elvesztve a hitüket szkeptikusan állnak a régi, jól bevált fogalmakhoz. Az emberi öntudatra ébredés új szakaszához jutottunk. A hierarchia keretet adó illúziója a gyakorlatban felbomlik, az elmélet viszont az értelem fogalomrendszerével ez ideig nem tudta modellezni ezt a változást. A gyakorlat megelőzte az értelmet. Most az értelem új feladata, hogy megértse a társadalmi kapcsolatos szabályosságait, és így a szépségszisztemből visszautat találjon a »rendezett világ« dogmája felé.”¹¹

A célok tekintetében a jogi és etikai norma között soha nem volt, és ma sincs nagy különbség, de a szekularizálódó és globalizálódó világban már nemcsak a vallási, de az erkölcsi értékek sem számítanak magától érthetődőknek vagy általánosan elfogadottaknak. A társadalmilag elfogadott értékek elvesztésével okszerűen megnő a formális jog szerepe a társadalmi együttélés szabályozásában.

A fentiekből az is következik, hogy az idők során a törvényesülő etikai szabályok mögül eltűnt (eltűnőfélben van) a meggyőződés és a személyes motiváció. „A korábbi erkölcsi válaszok helyén tanácstalanság, elbizonytalanodás vagy – jobb esetben is – az etikai

¹¹ Antalóczy Péter-Birher Nándor: A globalizáció etikai kihívásai, in Sepsi Enikő (szerk.): *Tudomány és etika. Studia Caroliensia* 2012., Budapest, KRE-L'Harmattan, 2013.,129-130.

tájékozódás iránti fokozottabb igény figyelhető meg” – írja a protestáns etikai kézikönyv előszavában Fazakas Sándor professzor¹².

Mihály Ottó a két normarendszer különbségét éppen értekezésünk tárgyában, a neveléssel kapcsolatosan fogalmazza meg. Nézete szerint a pluralizmus viszonyai között nincs létjogosultsága az egységes erkölcsre alapozott nevelésnek. A társadalom sokféle csoporterkölcsre kizárja a társadalmat integráló közös erkölcsi alapvetést, amelynek helyébe álláspontja szerint a jogi norma lép¹³. Ezzel szemben jelen értekezésben is tárgyalt kutatásunk éppen azt igyekszik bizonyítani, hogy önmagában a jogi szabályozás nem képes megoldani a pedagógus hivatás gyakorlása során fellépő etikai dilemmákat. A jog önmagában nem képes le- és előírni azt a bonyolult, egyedi szabályrendszert, amelyet a társadalmi együttélés alapjának tekintünk, inkább csak azokat a kereteket határozza meg, amelyekben belül az egyes ember élhet a kodifikált kötelességen túlmenő egyéni szabadságával.

Az értékvesztett világ szekularizálódó társadalmában az alkotmányok és a törvények egyre „erkölcsösebbekké” válnak, vagyis egyre inkább írnak le és elő olyan magatartásformákat, amelyek a megelőző korokban mindenki számára egyértelmű íratlan – vagy éppenséggel a Bibliában leírt – normáknak számítottak. A jogi és etikai normák tartalmi rokonságban állnak tehát egymással, sőt igen sokszor azonos tartalmúak¹⁴. Fontos ugyanakkor, hogy a jogot morális minimumként és ne morális maximumként fogjuk fel.

Álláspontunk szerint korunk (hivatás)etikájában szükség van az írott szabályozásra. Globalizálódó világunkban a szűkebb helyi és kulturális közösségek erkölcsi/etikai közmegegyezése már nem pótolja az etikai normák írásos rögzítését. Szükséges ugyanakkor, hogy ezek az etikai normaleírások, kódexek valóságos társadalmi közmegegyezésen alapuljanak, az érintett közösség tagjainak döntő többsége számára elfogadhatóak legyenek. A felülről (törvényalkotó, szakmai szervezet, munkáltató által) kikényszerített etikai

¹² Fazakas Sándor (szerk.): *A protestáns etika kézikönyve*, Budapest, Kálvin-Luther, 2017., 7.

¹³ Mihály Ottó: Pedagógiai, etikai, tudományos és jogi normák az iskolai erkölcsi szocializációban, *Új Pedagógiai Szemle* 2001. január, <https://www.ofi.hu/tudastar/mihaly-otto-pedagogiai>, (utolsó letöltés 2017.03.19.), 6.

¹⁴ Miskolczi Bodnár Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, *Polgári Szemle* XI/4-6., 2015. december, http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=696 (utolsó letöltés 2016.12.29.), 2.

szabályozás kontraproduktív: a közmegegyezés híján a formális alkalmazkodáshoz, a hivatali és magánéleti etikai magatartás megkettőződéséhez, szétválasztásához vezethet.

4. Keresztyén (protestáns) hivatásetika

Kimondható-e, hogy másfajta erkölcsi normák érvényesek a különböző szakmák képviselőire? Ráépíthető egy-egy hivatásra egy-egy önálló etikai rendszer? Ismertek olyan álláspontok, amelyek megkérdőjelezzik az önálló hivatásetika létjogosultságát. Érvelésük szerint, ha a hivatásetikai normák különböznek az általános etikai normáktól, az az egyén erkölcsi magatartásának megkettőződéséhez vezethet: más normákat tart magára nézve irányadónak és kötelezőnek a magánéletben és a munkahelyen.¹⁵

Más felfogások szerint a szakma többek között éppen attól válik hivatássá, hogy létezik érvényes etikai szabályrendszere: „Egy tudástartománynak a tudásnál és a készségeknél többet kell felölelnie ahhoz, hogy a társadalom szakmaként fogadja el. Ki kell egészülnie egy etikai dimenzióval, amely biztosítja a társadalmat arról, hogy a szakértelmet nem önző célokra és nem a közérdek ellen használják fel.”¹⁶

„Istennek kell inkább engedelmeskednünk, mint az embereknek” (ApCsel 5,29) A jól ismert bibliai igé alapján kijelenthető-e, hogy a keresztyén emberekre, munkavállalókra más szakmai-etikai szabályok alkalmazandók, mint a világiakra? Nézetünk szerint nem. „A keresztyén etika megkülönböztető jellege inkább az erkölcsi indíttatásban és az egyéni erkölcsösség indoklásának módjában rejlik, semmint az erkölcsös magatartás tényleges tartalmában”¹⁷.

Elfogadjuk Balázs Zoltán álláspontját is, mely szerint „a legalapvetőbb tévedés mindenképpen az, ha megpróbálunk különbséget tenni specifikusan keresztyén (értsd: csak a keresztyének számára követendő) és specifikusan nem-keresztyén értékek között. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne volnának olyan értékek, amelyeket a keresztyénység valamilyen okból különösen is a magáénak érez, vagy – erőteljesebben fogalmazva –

¹⁵ Tomka János: John Cotton hivatásfelfogásának relevanciája a 21. század vezetői számára, in Sepsi Enikő, Deres Kornélia, Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Folyamatos megújulás: Reformáció(k) tegnap és ma*, *Studia Caroliensia* 2016., Budapest, KRE-L'Harmattan, 2017., 209-210.

¹⁶ Csíkszentmihályi Mihály, Damon, William, Gardner, Howard: *Jó munka. Amikor a kiválóság és az etika találkozik*, fordította: Szendi Gábor és Váradi Judit, Libri, 2016., 52-53.

¹⁷ Rae, Scott B.: *Erkölcsi döntések. Bevezetés az etikába*, fordította: Farkas Ildikó, Budapest, Harmat, 2015, 57.

elsősorban a keresztény vallás tett és remélhetőleg tesz ma is a világ számára hozzáférhetővé. (...) ezek az értékek nem abban az értelemben keresztény értékek, hogy csak a kereszténység követői számára volnának érvényesek.”¹⁸ Paradox módon tehát ebben az értelmezésben nincsenek „keresztyén értékek”, vagyis csak „keresztyén értékek” vannak.

A reformátorok munkásságában a hivatásetika az addig megszokottaktól eltérően értelmeződik. „A protestáns etika ideál-típusa hivatásetika. Hangsúlyozza a földi munkát, mivel csak a munka szolgálja Isten dicsőségének gyarapítását, föld királysága építését. (...) A munka tehát az élet célja, s olyan pozitív önértéket kap, mint még soha.”¹⁹ Míg a középkori katolikus felfogás csak a papi-egyházi munkát és szolgálatot tartotta Isten által szentesítettnek és a polgári foglalkozásokat alacsonyabb rendűnek tüntette fel, Luther szerint Isten előtt minden hivatás egyenlő és egyaránt kedves, ami igen radikális nézet a 16-17. századi Európa társadalmában. Tanítása szerint Isten tetszésének elnyeréséhez egyetlen út vezet, mégpedig az evilági kötelességek teljesítése. Az ember akkor jár el helyesen, ha megmarad abban a hivatásban, amelybe Isten állította, s törekszik hivatása mind teljesebb és tökéletesebb betöltésére. Így válik a lelkiismeretesen végzett munka istentiszteletté²⁰.

A kálvini hivatásfelfogás Luther hivatásetikájából indul ki, de „Kálvin még hangsúlyosabbá tette a hivatás megszentelt voltát, amikor azt tanította, hogy nemcsak világi hivatásunkban lehetünk és maradhatunk Istennek tetsző, az ő akaratát cselekvő emberek, hanem éppen a hivatásunk végzésével leszünk azokká. Kálvinnál a becsületes, szorgalmas munka maga, Isten dicsőítésévé válik”²¹. Kálvin azt hirdette, hogy az ember munkára van teremtve: Isten „minden embernek – egy sajátos életútban – meghatározta a kötelességeit. És hogy senki meggondolatlanul át ne lépje a maga határait, ezeket az életutakat »hivatásoknak« (vocationes) nevezte el. (...) Minden dologban a helyes cselekvés kiinduló pontja és alapja az Istentől kapott hivatás. (...) A közalkalmazásban lévő készségesen látja el teendőit, a családapa jobban teljesíti kötelességeit, ki-ki könnyebben viseli el a kényelmetlenséget, csalódásokat, aggodalmakat, melyek az élet útján várnak rá, ha meggyőződött róla, hogy Isten tette a terhet a vállára. Ebből származik az a rendkívüli vigasztalás is, hogy nincsen

¹⁸ Balázs Zoltán: Kereszténység és értékválság, *Iskolakultúra*, 2005/8., 50-51.

¹⁹ Molnár Attila: *A „protestáns etika” Magyarországon. A puritán erkölcs és hatása*, Debrecen, Ethnica kiadó, 1994., 22.

²⁰ Bodai Zsuzsa: *A reformátorok gazdasági tanításai*, <http://www.inco.hu/inco8/global/cikk5h.htm> (utolsó letöltés 2016.12.29.)

²¹ Benke György: *Kálvin társadalmi etikája*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1986., 91.

olyan hitvány és alacsony rendű feladat – feltéve, hogy hivatásodat teljesíted benne –, amely ne ragyogna és nagyon értékes ne lenne Isten szemében.”²²

5. Az etikai kódexek

Az etikai kódex „valamely szakma viselkedési normáit egységbe foglaló szabálygyűjtemény, melynek hatálya a közéleti viselkedés mellett a magánélet kérdéseire is kiterjedhet”²³. Ugyanakkor hivatás-etika – ahogy, mint feljebb láttuk, minden etikai norma – jogi kodifikációja problematikus terület. Lényegében az etikai szabályzatok tárgya a „jogszerű, de erkölcstelen” határán mozgó jelenségek, magatartásformák egyértelmű szabályozása²⁴.

Peter Koslowski felosztása szerint az emberek három nagy csoportba sorolhatók: vannak mindig erkölcsösek, vannak erkölcstelenek, és vannak azok, akik akkor erkölcsösek, ha a többiek is azok. Ez utóbbiaknak van szüksége írott etikai kódexekre. „Az etikai kódex az erkölcsileg átlagos egyént – aki csak akkor erkölcsös, ha a többiek is azok – biztosítja arról, hogy többségükben a többiek is erkölcsösen fognak viselkedni.”²⁵

Formailag az etikai kódexek kétféleképpen jöhetnek létre. Vagy társadalmi közmegegyezés alapján, érdekvédelmi egyeztetés útján vagy jogszabályi felhatalmazással, közhatalmi aktus által. Előbbi esetben nagyobb valószínűsége van az önkéntes jogkövetésnek, utóbbi esetben a normakövetés (munka)jogi eszközökkel kikényszeríthető. Formailag a fentiek alapján lehetnek ajánlások vagy jogi normákba is foglalhatók.

Az általános etikai elvekhez képest a hivatás- vagy szaketikák egy-egy szűkebb közösség, tudástartomány vagy szakma képviselői számára fogalmazzak meg erkölcsi elvárásokat. Napjaink tapasztalata, hogy a mélyen megélt hivatástudat feltételezése és elvárása már nem elégséges szabályozó. Az egyre inkább professzionalizálódó világban, a „szolgáltató állam” ideája kikényszeríti az egyes közszolgálati, ügyfélkapcsolati területeken (közigazgatás,

²² Kálvin János: *Tanítás a keresztyén vallásra*, fordította: dr. Békési Andor, Budapest, Magyarországi Református Sajtóosztály, 1991., 150-151.

²³ Koi Gyula: Töprengés a közszolgálati etika és a közszolgálati etikai kódex aktuális problémáin, *Magyar Közigazgatás* 2002/12., 728.

²⁴ Bencsik András, Csefkó Ferenc és Fábíán Adrián: *Ajánlások a közszféra etikai magatartásszabályainak kimunkálásához*, Transparency International, 2012., 5.

²⁵ Koslowski, Peter: *Etika a piacgazdaságban*, avagy magánbűnökből nem lesz közjó, fordította: Szegő András, in Kindler József és Zsolnai László (szerk.): *Etika a gazdaságban*, Budapest, Keraban, 1993., 94.

oktatás, egészségügy, jog, szociális ágazat, tömegkommunikáció stb.) dolgozó munkavállalókkal szemben állított egységes, számonkérhető etikai normarendszerek megfogalmazását. Különösen nagy jelentősége van ezen elvárások tisztázásának azokban a szakmákban, amelyek tevékenységének központjában az ember áll.

A társadalom mindennapi életében betöltött szerepe miatt kiemelt jelentőséggel bír a közszolgálatban dolgozók hivatásetikája, a közszolgálati etika. Ennek többféle értelmezése is lehet: „vonatkozhat egyrészt a közszolgálatot teljesítőkre (azaz a közjog alá tartozó szervezetek összes dolgozójára), másrészt a közigazgatásban dolgozókra (azaz csak a közigazgatási szervezetrendszerben tevékenykedő karrier-köztisztviselőkre és politikusokra), harmadrészt a kormánytisztviselőkre/köztisztviselőkre (azaz csak a hivatásos köztisztviselői kar dolgozóira)”²⁶. Értekezésünkben mi a kiterjesztő értelmezést követjük, vagyis a pedagógusetikát, mint a közszolgálatot teljesítők egy csoportjának specifikus hivatásetikáját vizsgáljuk majd.

A közszolgálati hivatások döntő többségében létezik írott etikai szabályozás. A vizsgált hivatások (orvosi, pszichológusi, ügyvédi, bírói, köztisztviselői, szociális) nagy részében van valamilyen kötelező kamarai, szakmai szervezeti tagság, így a szabályozás általában ezen testületek koordinálásával születik meg. A vizsgált hivatások többségében az etikai szabályozáshoz részletesen kidolgozott eljárások és szankciók is tartoznak. A közszolgálati etikai kódexek kifejezett célja a kliensek számára átlátható viszonyrendszer és kiszámítható szolgáltatási/szolgálati rend kialakítása, az elszámoltathatóság megteremtése.

A közszolgálat legjellemzőbb sajátossága az, hogy a hivatás gyakorlói munkájukat erős társadalmi beágyazottságban, a közfigyelem fókuszában végzik, és hivatásuk gyakorlása során nem egyszerűen csak önmagukat, szakmájukat, munkahelyi közösségüket képviselik, hanem igényt tartanak széles körű társadalmi elfogadottságra, megbecsülésre és kooperációra is. Ez utóbbi indokolja az összes vizsgált hivatás esetében a titoktartás, a korrupciómentesség és az összeférhetetlenség részletes szabályozását is.

²⁶ Dávid Péter és Lóczy Péter: *Hivatásetika és kultúra, érdekérvényesítés. Tankönyv az integritás tanácsadó szakirányú továbbképzéshez*, Budapest 2013., 15.

6. Pedagógus etika

A nevelői hivatás egyszerre kívánja meg az egyéni felelősségvállalást és az elkötelezett közösségi magatartást. Intézményi hierarchia-szerkezete nem tagolt, mivel a struktúrából hiányzik a tényleges középvezetői szint, az együttműködő partnerek köre roppant széles, olykor nehezen definiálható: beletartoznak nemcsak a gyermekek, tanulók és a kollégák, de a tanulók családjai, ismerősei is. A nevelő és a nevelendő kapcsolata is különleges: egyszerre alá- és mellérendelt, ráadásul a kommunikációs lehetőségeket nagyban meghatározza a gyermekek, tanulók érettsége. A nevelés-oktatás ráadásul egyszerre szolgáltatás és szolgálat: megtalálhatók benne a szolgáltatásmarketing elvárásai éppúgy, mint a jogszabály által előírt kényszerek.

Az iskola világában egyszerre van jelen az etikai relativizmus, hiszen a pedagógus személyes értékrendje eltérhet az iskola, mint intézmény értékrendszeréről és az etikai abszolútizmus, hiszen „a keresztyén teológián alapuló erkölcsi alapelvek közvetítéséről egyetlen iskola sem mondhat le, függetlenül attól, hogy milyen világnézeti szemléletet vall magáénak”²⁷.

A köznevelés/közoktatás jogi szabályrendszere az etikai kérdéseket a legutóbbi időkig különállóan nem szabályozta. A pedagógusokkal szemben támasztott hivatásetikai elvárások leginkább a pedagógusok jogait és kötelességeit tartalmazó jogszabályi helyeken keresztül azonosíthatók. Ezek a jogszabályi helyek a 19. század végén, a 20. század elején nem különösebben részleteztek. Ebben az időszakban a „jó pedagógus” meghatározása még nem különbözött a „jó ember” definíciójától: becsületes, munkabíró, tekintélytisztelő, fegyelmezett. „A nevelés elmélete történetének legkiterjedtebb szakaszában az – általában vallási hitre alapozott – erkölcsiség formálását központi célnak tekintette, és az erkölcsi nevelés elengedhetetlen feltételének mondta ki a nevelők erkölcsi feddhetetlenségét.”²⁸ Éppen ezért sokáig nem jogszabályi típusú megfogalmazásokban, hanem csak az ideális nevelő tulajdonságait leíró pedagógiai szakirodalomból tájékozódhatunk a pedagógusok hivatásetikájának aktuális képéről. Értekezésünkben arra teszünk kísérletet, hogy az első

²⁷ Györgyiné Koncz Judit: Etikai kihívások a pedagógiában, In: Fenyő Imre és Rébay Magdolna (szerk.): *Felszántatlan területeken. Tanulmányok Brezsnay László 65. születésnapjára*, Debrecen, Csokonai, 2010., 321.

²⁸ Zrinszky László: *Nevelélmélet*, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2002., 286.

magyar népoktatási törvénytől kezdődően vázlatosan áttekintsük a nevelőkre vonatkozó etikai elvárások megjelenését a jogi normaszövegekben.

Ezt követően a teljesség igénye nélkül összevetünk néhány, földrajzilag és oktatáspolitikailag egymástól nagyon távol eső országban bevezetett pedagógus etikai kódexet, megvizsgálva, hogy vannak-e olyan általános jellemzőik, amelyek társadalmi, politikai és oktatási tradícióktól függetlenül egyaránt szükségesnek és érvényesnek mutatkoznak. Értekezésünk belső koherenciáját szem előtt tartva, a kompetencialisták elemzéséhez hasonlóan ezúttal is ausztrál, egyesült államokbeli, finn és olasz példákat vizsgáltunk.

A hazai etikai kódexek közül értekezésünkben részletesen bemutatott kérdőíves kutatásunkba több, a kiadás idejét és a kódexet megfogalmazó szakmai közösség összetételét illetően is nagyon eltérő etikai kódexet vontunk be.

Összehasonlító elemzésünkéből kitűnik, hogy a közelmúltban sokan, sokféleképpen igyekeztek (nevelés)filozófiájuk alapján etikai szabályrendszereket létrehozni. A bevezetés módjától és az egyes kódexek hatókörétől függően az eredmények különbözőek lehetnek, de az egyes szabályzók formális és informális beépüléséről az intézmények mindennapi gyakorlatába, mi több, a pedagógusok etikai magatartásába, nincs számottevő adatunk. Kérdőíves kutatásunk ezt a hiányt igyekszik némileg pótolni.

7. A pedagógusok körében végzett kérdőíves felmérés elemzése

Bár az etikai szabályrendszerek (kódexek) megalkotói legjobb tudásuk szerint igyekeznek teljes körűen szabályozni a hivatás gyakorlása körében felmerülő erkölcsi dilemmahelyzetekben követendő magatartásformákat, a tapasztalat az, hogy ezek a gyakorlatban nagyon nehezen vagy egyáltalán nem betarthatók. Az etikai értékek ugyan kihirdethetők, közzétehetők, koherens és explicit módon beilleszthetők egy hierarchikusan rendezett rendszerbe; létezik azonban egy második, implicit átviteli csatorna is, mely a viselkedésben, a példás gyakorlatokban nyilvánul meg: a tanári hivatásban mindkét eszközt működtetni kell, mivel világos, hogy egy értékpedagógia nem lehet ezeknek csak közvetítője, hanem ezeket alkalmazni is kell. Előfeltevésünk szerint tehát az etikai kódexek írott szabályainak megszegése esetén nem egyszerű normaszegési kérdésről van szó, hanem szükségszerűségről: a pedagógusok általánosságban és egyes kérdésenként is jobban tudnak

azonosulni a jogi nyelvezettel megfogalmazott, a gyakorlati tapasztalataitoktól nyelvileg is eltávolított elvárásokkal, mint amennyire az így leírt magatartásokat ténylegesen elítélik. Másként fogalmazva: a valós életből vett szituációk olvasásakor kevésbé szigorúak kártársaik erkölcsi megítélésében, mint a kódex olvasásakor (vagy éppen összeállításakor).

Kutatásunkkal arra teszünk kísérletet, hogy az etikai kódexek meghatározásain (a morális normák szintjén) túl a „gyakorlati bölcsesség” szintjét is vizsgáljuk, közvetve így kapva képet a pedagógusok által vallott „személyes” (arisztotelészi értelemben vett) etikai meggyőződéséről.

Kutatásunk során kérdőíves felmérést végeztünk pedagógusok körében, melynek során a megkérdezettek két kérdőívet töltöttek ki. Az elsőben az alapvető szociológiai adatok megadásán túl a kitöltőket arra kértük, hogy különféle, pedagógusok számára készült etikai kódexekből vett részleteket értékeljenek tízes skálán aszerint, hogy az azokban foglalt előírásokat mennyire tartják szükségesnek vagy elfogadhatónak a pedagógusokra vonatkozóan. A második kérdőíven különféle, a gyakorlatban előforduló etikai szituációk leírását olvashatták a kitöltők, akiket arra kértünk, hogy tízes skálán jelezzék, hogy a leírtak szerintük mennyire minősülnek etikai vétségnek. A második kérdőívet úgy állítottuk össze, hogy a gyakorlati szituációk megfeleljenek az etikai kódexekből vett szabályok alaphelyzetének. A kérdőív kiértékelését az összetartozó kódex-részletek és erkölcsi szituációk megítélésének összevetése adja.

Az első kérdőívet 502, a másodikat 382 fő töltötte ki. A második kérdőív kitöltői között 286-an voltak, akik az első kérdőívet is visszaküldték, tehát a válaszadók köre 75,1%-ban azonos az első kérdőívet kitöltőkkel.

A két kérdőív kérdéseire adott átlagos válaszártékek között tízes skálán csaknem négy pont a különbség (1. kérdőív szabályaival való átlagos egyetértés: 9,30; a 2. kérdőív eseteinek etikai vétségként való értékelése kapcsán: 5,33). Míg az első kérdőív válaszai között – két kiugró esettől eltekintve – a szórás 0,75 és 1,61 közötti értékeket mutat, addig a második kérdőív válaszai egy alacsonyabb értékeitől eltekintve jobban megosztották a válaszadókat, hiszen ott a szórás 2 egész, sőt 3 egész fölötti értékeket is elér.

A két kérdőív összesítése alapján tehát nagy általánosságban igazolódott az a hipotézisünk, hogy a gyakorlati esetpéldák megítélésében a válaszadók jóval megengedőbbek, mint a szabályalkotás illetve -elfogadás esetén.

Megállapítható, hogy a kitöltők által leginkább elfogadott szabályok kivétel nélkül a hivatás méltóságának megőrzéséről, a külvilág felé közvetített pedagógus-ethosz védelméről szólnak. A fenti szabályokhoz tartozó (azokat „megszegő”) szituációk megítélése már közel sem ilyen egységes.

A felmérés elemzésekor választ kerestünk arra is, hogy a kérdőíven felvett szociológiai háttérmutatók közül melyek azok, amelyek leginkább befolyásolják a válaszokat.

Ha az egyes részpopulációk szerint elemzett eredményeket összehasonlítjuk, megállapíthatjuk, hogy az első kérdőív elvi jellegű válaszai között a legnagyobb eltérést az intézménytípus szerinti leválogatásnál találjuk. Míg az óvodapedagógusok nagy mértékben azonosulni tudnak a kérdőívekben felsorolt erkölcsi előírásokkal (9,53), a középiskolai tanárok ennél jóval szkeptikusabbak (9,13; a különbség 0,4). Ugyanakkor az is megállapítható, hogy lényegében nincs eltérés a fővárosi/megyeszékhelyi illetve egyéb városi/községi pedagógusok válaszai között (átlagosan 9,28 illetve 9,31; a különbség: 0,03).

Az elvi jellegű előírásokkal minden válaszadói csoportot tekintve az óvodapedagógusok tudnak a leginkább azonosulni (9,53), míg az állami intézmények pedagógusai a legkevésbé (9,00). Nyilván ez az eredmény nem független attól, hogy az állami fenntartású intézmények számára törvényileg előírt etikai kódex megalkotása nagy (szak)politikai viharokat kavart az elmúlt időszakban.

A gyakorlati szituációk megítélését a beosztás befolyásolja leginkább. A vezetők (5,64) és a beosztottak (5,17) válaszai között 0,47 pontos eltérés van. A települési különbségek itt is alacsonyok maradtak (5,25 illetve 5,38 pont, a különbség 0,13).

A felsorolt esetpéldákkal kapcsolatban a vezetők a legszigorúbbak, a felsorolt eseteket átlagosan 5,64 ponttal véleményezték, vagyis a megítélésük enyhén, de az etikai elítélés felé hajlik. Ezzel szemben itt is az állami iskolák pedagógusai (vezetők és beosztottak együttesen) képeznek ellenpontot, az ő átlagértékük 5,03, szinte pontosan középarányos.

Összesítve a részpopulációk eredményeit a legszigorúbb etikai elvárásokkal rendelkező pedagógus profilját a következőképpen rajzolhatjuk meg: 51-60 év közötti, kisvárosi (vagy községi) református óvodavezető nő. Vele szemben a legmegengedőbb a nagyvárosi (fővárosi) állami középiskola nyugdíj előtt álló beosztott férfi pedagógusa.

Az egyes etikai helyzetekben a legszigorúbb döntést feltehetően egy kisvárosi (községi) művészetoktatási vagy gyógypedagógiai intézményben, esetleg szakmai szolgáltatónál vagy szakszolgálatnál dolgozó, nyugdíj előtt álló, vezető beosztású református nő hozná, míg a szabályokat valamilyen okból megszegők egy nagyvárosi (fővárosi) állami középiskola 40 év alatti beosztott férfitanáránál számíthatnak a legnagyobb megértésre.

8. Összegzés

A pedagógus hivatás keresztyén gyakorlatára vonatkozó bibliai igék és a pedagógusminősítés során is használt pedagógus kompetenciák összevetése nézetünk szerint meggyőzően **bizonyította**, hogy a pedagógusokkal szemben a kompetenciákon és kompetenciaindikátorokon keresztül állított szakmai és etikai elvárások összhangban állnak a bibliai (elsősorban újszövetségi) morális tanításokkal. A magukat keresztyénnek valló pedagógusoknak tehát sem félnivalójuk nincs a „világi” pedagógusminősítés elvárásaival szemben, sem biblikus alapjuk nincsen arra, hogy világnézeti elkötelezettségükre hivatkozva ezen elvárás-rendszert negligálják.

A felmérés alapján **kutatásunk második hipotézise is bebizonyosodott**. Bár a különböző leválogatások alapján különböző mértékben, de minden válaszadói csoportban igazolódott, hogy a szabályzat-szerű megfogalmazásokkal való egyetértés nem feltétlenül jelenti a szabály szerinti véleményalkotást vagy magatartást a mindennapi életben. A különbség mértéke az egyes szabályok és szituációk esetében nagyon eltérő, de minden esetben azt tapasztaltuk, hogy az írott norma megszegését leíró eset etikai megítélésekor a pedagógusok több külső és belső körülményt mérlegelnek ítéletalkotásuk során. Mivel ezzel bizonyítást nyert előfeltevésünk, miszerint a pedagógus hivatás gyakorlóit a szabályalkotásban szigorúbbak, míg a gyakorlat-közeli kérdések eseti megítélésében megengedőbbek etikai ítéletükben, feltételezhetjük, hogy ennek oka valóban az, hogy a kódex-szerű megfogalmazás eltávolít a mindennapi gyakorlattól.

Kutatásunk alapján megállapítható tehát, hogy a jogi színezetű, munkajogi konzekvenciákkal fenyegető etikai szabályozás eszközével nagyon nagy körültekintéssel lehet csak élni, illetve, hogy az ilyen szabályozók megsértése esetén megindított etikai eljárás semmiképpen nem nélkülözheti a körülmények, helyi szokások, íratlan meggyőződések és beállítódások alapos mérlegelését.

Kutatásunk igazolta azt a szakirodalmi álláspontot, mely szerint „önmagában az etikai kódex nem elegendő, ha az egyének a belső meggyőződésük szerint nem tudnak az abban foglaltakkal azonosulni, nem értékelik annak meghatározó jelentőségét.”²⁹

Szakirodalmi tájékozódásunk **harmadik előfeltevésünket is igazolta**. Bár vitatjuk Mihály Ottó azon megállapítását, mely szerint „a plurális társadalmakban a jog veszi át az erkölcs társadalmat integráló szerepét”³⁰, kétségkívül el kell ismernünk, hogy „a vallási alapú és szekularizált erkölcsi kötelek lazulásának időszakában az alkotmány és a jogrendszer erkölcsiesedéséről beszélhetünk.”³¹.

A három hipotézis igazolását követően rá kell mutatnunk, hogy az etikai viszonyrendszerek tisztázása, a hivatás erkölcsi alapjainak széles körű konszenzusa nélkülözhetetlen a pedagógushivatás külső és belső presztízisének helyreállításában.

Álláspontunk szerint a jog és etika viszonya a (keresztyén) Európában három nagy korszakra tagolható. Az első a felvilágosodásig tartó „alázat” korszaka, melyben a keresztyén értékrendszer, az isteni kinyilatkoztatás minden további írásos szabályozás nélkül kijelölte az etikai magatartás szabályait. A felvilágosodás kora után, a polgári államok kialakulása során az „alázat” az „engedelmesség” váltotta fel. Az államok jogrendszere, igazgatása, erőszakszervezetei határozták meg azokat a kereteket, amelyek a polgárok magatartását (így etikai magatartását is) szabályozták. A 20. század végére – 21. század elejére, a globalizáció korában az államok szerepe és a jogrendszerbe vetett bizalom is erodálódik, az etikai magatartások terén megnő alulról építkező közösségi szabályozás szerepe, ezért nevezhetjük

²⁹ Homicskó Árpád Olivér: Hivatásetikai alapelvek érvényesülése az egyes foglalkozási területeken, in Sepsi Enikő, Deres Kornélia, Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Folyamatos megújulás: Reformáció(k) tegnap és ma. Studia Caroliensia 2016.*, Budapest, KRE-L'Harmattan, 2017., 268.

³⁰ Mihály: Pedagógiai, etikai, tudományos és jogi normák az iskolai erkölcsi szocializációban, 4.

³¹ Ádám Antal: Az erkölcsi és jogi értékekről, in Bertók Rózsa és Barcsi Tamás: *Etikák – identitások – perspektívák. Szemelvények az erkölcselmélet és a kortárs hivatásetikák körében*, Pécs, ETHOSZ Tudományos Egyesület – Virágmandula Kft., 2013., 151.

korunkat az etikai magatartás terén a „felelősség” korának. Éppen ezért kockázatos a konszenzus nélkül kikényszerített etikai szabályrendszerek bevezetése és alkalmazása.

A kutatással kapcsolatban két további cél tűztünk magunk elé a közeljövőre vonatkozóan. Egyrészt folyamatosan igyekszünk kutatási eredményeinket beépíteni a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karán folyó erkölcs- és etika tantárgy-pedagógiai kurzusaink anyagába, a hallgatók munkáját (is) könnyítve eredményeink folyamatos publikálásával. Másrészt éppen a képzési fókuszra figyelembe véve tervezzük a jelen értekezésben ismertetett kérdőíves adatfelvételt széles körűen lebonyolítani a pedagógusképző intézmények hallgatói között megismételni, és összevetni a pályára készülő etikai értékítéletét a gyakorló pedagógusokéval.

A jelölt témához kapcsolódó szakmai munkássága

Publikációk

- A keresztyén pedagógusokkal szemben támasztott minőségi és etikai elvárások – A hivatásetika keresztyén aspektusa, in Fehér Ágota és Mészáros László (szerk.) „... et vocavit vocatione sua sancta”. *A pedagógiai hivatás a keresztyén nevelésben*, Vác, AVKF, 2017., 46.
- A protestáns hivatásfelfogás megjelenése a pedagógiában, in Sepsi Enikő, Deres Kornélia és Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Folyamatos megújulás: Reformáció(k) tegnap és ma. Studia Caroliensia 2016.*, Budapest, KRE-L'Harmattan, 2017., 253-265.
- A reformáció tanítása – a tanítás reformációja. Megújuló szakmai szolgáltatás a református köznevelésben*, (társszerző), Budapest, RPI, 2016.
- Erkölc, jog, hivatásetika, pedagógusetika – protestáns kitekintéssel, *Magyar Református Nevelés* 2017/1., 35-48., <http://refpedi.hu/mrn2017/01/> (utolsó letöltés: 2017.08.31.)
- Érték, rend, értékrend az iskolában, *Iskolakultúra* 2007/2, 125-128.
- Erkölcsei elvárások. etikai szabályozások a protestáns pedagógiában, *Evangélikus Nevelés*, 2017/2., 2-22.
- Etikai elvárások, erkölcsi ítéletek – Vázlatos beszámoló egy pedagógusetikai kutatásról, in Fehér Ágota és Mészáros László (szerk.) „... et vocavit vocatione sua sancta”. *A pedagógiai hivatás a keresztyén nevelésben*, Vác, AVKF, 2017., 439-466.
- Gondolatok a pedagógus etika szabályozásával kapcsolatban, in Erdélyi Erzsébet és Szabó Attila (szerk.): *Az üzenetjét, azt kell megbecsülni. Tanulmányok Barabás László hetvenedik születésnapja alkalmából.* Budapest, KRE-L'Harmattan, 2017., 199-221.
- Kompetenciaértelmezés a keresztyén pedagógiában, *Új Pedagógiai Szemle* 2016/9-12., 88-98.
- Útmutató a pedagógusok minősítési rendszerében a Pedagógus I. és Pedagógus II. fokozatba lépéshez*, (társszerző) http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/kiadvanyok/utmutato_a_pedagogusok_minositesi_rendszerében_3jav.pdf (utolsó letöltés 2016.09.14.)

Konferencia-előadások

- A keresztyén pedagógus, mint vezető, „A protestáns hivatásfelfogás és az etikus gazdasági és vezetési elméletek” konferencia, 2016. október 13., Budapest
- A keresztyén pedagógus, mint vezető, ACSI-RPI „A keresztyén vezető-a vezető keresztyén” nemzetközi konferencia, 2016. február 19., Vecsés
- A keresztyén pedagógusokkal szemben támasztott minőségi és etikai elvárások – A hivatásetika keresztyén aspektusa, „... et vocavit vocatione sua sancta – A pedagógiai hivatás a keresztyén nevelésben” konferencia, 2017. április 27., Vác
- A pedagógusminősítés keresztyén aspektusa, Internátusi Nevelők Szakmai Találkozója, 2016. április 15., Pécs
- A pedagógusminősítés keresztyén aspektusa, Református Óvodapedagógusok XXV. Kárpát-medencei Szakmai Találkozója, 2016. április 15., Pécs
- A reformáció tanítása – a tanítás reformációja, Kárpát-medencei Református Középiskolák Találkozója, Nagykőrös, 2017. július 8.
- A református többlet az oktatásban, „A reformáció tanítása – a tanítás reformációja” konferencia, 2016. február 24., Debrecen
- Erkölc, jog, hivatásetika, pedagógusetika – protestáns kitekintéssel, „Hitvallás és hivatás – protestáns hivatásetika a köznevelésben” konferencia, 2017. február 15., Budapest
- Pedagógus hivatásetika – protestáns kitekintéssel, „A pedagógus etika a keresztyén, bibliai hitvallás tükrében” konferencia, 2017. október 2., Halásztelek